

Az egyházpolitikai reformok körüli küzdelmek és Kossuth Lajos halála

„Mert Magyarországon a halál is politizál”

Schwarzwölder Ádám

Kossuth Lajos halálának, valamint a polgári állam kiépítése szempontjából mérőföldkőnek számító egyházpolitikai reformok elfogadásának 125. évfordulójára emlékeztünk tavalyilyenté. A két esemény a történelem fíntorából – mint a fenti Mikszáth-idézet mutatja – szorosán összefonódott.

A dualizmus korában a politikai pártok a közjogi kérdés (Magyarország viszonya Ausztriához) mentén rendeződtek. Az 1867-es kiegyezés eleve úgy jött létre, hogy az 1865 óta immár demokratikusan választott (cenzus alapján a 20 éven felüli férfiak kb. 25-30 százaléka rendelkezett választójoggal) országgyűlésben a dualista berendezkedést létrehozni kívánó, Deák Ferenc nevével fémjelzett Deák-párt rendelkezett többséggel. Velük szemben a Balközép Párt kritikusan, a '48-as Függetlenségi Párt pedig elutasítón viszonyult a kiegyezéshez. A Deák-párt és a Balközép 1875-ös fúziójával létrejövő és egészen 1905-ig kormányzó Szabadelvű Párt védelmezte a '67-es rendszert, míg a függetlenségiek továbbra is támadták azt. Elvileg bármelyik választásos megszerezheték volna a többséget a '48-asok, a gyakorlatban azonban erre ők maguk sem igazán láttak esélyt, 1905-ig eleve nem is indítottak annyi jelöltet, amennyi elengedlett volna a mandátumok 51 százalékának megszerzéséhez. Az ország magyar lakosságának körében viszont népszerűbbek voltak, és maguk mögött tudhatták az idegenben élő Kossuth támogatását.

A vászon és a paletta

Természetesen a '67-esek és a '48-asok rendelkeztek a közjogi mellett szemmel a közteherviselésről, a törvény előtti egyenlőségről, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás szétválasztásáról stb. Ezt követően azonban a Szabadelvű Párt (részben a dualista rendszer védelme érdekében) látnyosan nem kívánt további, a polgári állam kiépítéséhez szükséges liberális reformokat (például a választójog kiterjesztése) kidolgozni, ellenzéke sem sarkallta erre.

A konzervatív irányzat ekkoriban kifejezetten gyenge volt, egyszerűen azért, mert 1867 után nem igazán volt „mihez” konzervatívának lenni. Az 1848 előtti nemesi-rendi világra nem, az 1849 utáni abszolutista rendszerre pedig még annyira sem lehetett a „fontolva haladás” elvét felfűzni – legalábbis felért a politikai öngyilkossággal. Magyarország szá-

mára 1848-ban és 1867-ben is a liberális szabadságesszék és nagynevű képviselők (Kossuth, Deák, Eötvös, Andrássy) vívták ki a nemzeti önmegrendelést, nem pedig az udvarhű, aulikus arisztokraták. Így ők nem is alakítottak külön pártot, hanem a Deák-pártban tömörültek. Aztán 1875-ben nem tartoztak a Szabadelvű Pártba, de továbbra sem akarták a konzervatív jelzőt használni. Jobboldali Ellenzék, később Mérésékelt Ellenzék néven szerepeltek a képviselőházban Sennyey Pál, majd halála után Apponyi Albert vezetésével. (Fontos hangsúlyozni, hogy a 19. századi klasszikus liberális és konzervatív jelzők napjainkra erős jelentésváltozáson mentek keresztül.)

Menekülés a reformokba

Az 1890-es évek elején viharfelhők gyülekeztek a Szabadelvű Párt horizontján. Tisza Kálmán tizenöt év miniszterelnökség után végső soron az ellenzéknek a közös védőkapcsán indított obstrukciója buktatta meg. Utódja, a kevésbé tehetséges Szapáry Gyula nem tudta viszázni a kormánypárt megfakult glóriájának ragyogását, sőt további vereségeket kellett elkönyvelnie. Az 1892. évi téli választásokon a Szabadelvű Párt húsz mandátumot vesztett, az addig rendszerhű Mérésékelt Ellenzék pedig Apponyi Albert vezetésével nevét Nemzeti Pártra változtatta, és közjogi követeléseket fogalmazott meg: a közös külügyek és a hadsereg „magyar jellege jobban kidomborítottassék”.

A választások után, az 1892. február 24-i minisztertanácson maga a király elnökölt. Ferenc József aggodalmát fejezte ki, miszerint a kiegyezés elfogadása óta eltelt huszonöt évben a '48-as szellemiség nemhogy csökkenne a lakosság körében, de növekszik. Ha ez a tendencia folytatódik, előbb-utóbb a rendszert tagadó ellenzék megszerzi a többséget, és ezzel alkotmányos válság fog előállni, ami mindenképpen megelőzendő – vélekedett a király. Természetesen a Szabadelvű Párt vezetői is érzékelték a problémát, a célravezető politika egyenletére azonban nem mindenki kapta ugyanazt a végeredményt. Szapáry „megörökölte” Tisza Kálmán nagy miniszterit: Szilágyi Dezso igazságügyi, Baross Gábor kereskedelmi, Wekerle Sándor pénzügy- és Csáky Albin kultuszminisztereket. Ők további társadalmi reformokat javasoltak, konkrétan a régóta halogatott egyházpolitikai törvények kidolgozását és napirendre tűzését. Szerintük megtegnőre a közjogi törvényeket, és liberális-konzervatív politikai átrendeződést eredményezne.

Az aktuálpolitikai szempont tehát megkerülhetetlen, de ezek a reformok amúgy is időszzerűek voltak. A magát polgárinak tartó állam

polgárait addig csak az egyházak anyakönyveztek. A vegyes házasságokból született gyerekek „elkeresztelésénél” számos visszaélés történt. A Szilágyi-Wekerle-Csáky „triász” azonban emelt a tétet. Az állami anyakönyvezés mellett a kötelező polgári házasságot, az izraeliták teljes egyenjogúsítását (a zsidó vallás csak elismert, nem bevett volt), valamint a felekezeten kívüli megengedését is javaslatba hozták.

Csak hogy ezzel a politikával a Szabadelvű Párt egy része nem értett egyet. Vagy azért, mert nem bíztott a sikerében, és nem akart konfliktust vállalni az egyházakkal és az aulikus arisztokráciával, vagy mert vallásos világnézetét nem tudta összeegyeztetni a reformokkal. Maga Szapáry sem volt a javaslatok híve a fenti radikális formában. A kormányfő nyílt összetűzésbe került miniszterével, akik a minisztertanácsban leszavazták, emiatt 1892 novemberében lemondott. A király némi töprengés után a reformok elkötelezett hívének számító Wekerle nevezte ki miniszterelnökké, egy későbbi minisztertanácsban pedig (az egyébként mélyen vallásos) Ferenc József kijelentette, hogy normális körülmények között lelkiismereti kötelességének érezné, hogy az egyházpolitikai javaslatokkal szembeszálljon, de az adott politikai helyzetben belátja annak szükségességét, hogy a kormányt a '67-es közjogi alap megvédésében segítse. Ezután a kormány kidolgozta és 1894 elején beterveztette a házassági jogról, az állami anyakönyvezésről, a gyermekek vallásáról, a vallás szabad gyakorlásáról és az izraelita vallás recepciójáról szóló törvényjavaslat-csomagot.

Szinte azonnal megmutatkozott a reformpolitika sikerei, de a hátulütői is. Az emigrációban élő Kossuth a reformok mellett foglalt állást. „En ez nem is csak a liberalizmus, hanem egyszerűen a józan ész elemantáris posztulátumának tekintem” – nyilatkozta. A függetlenségiek egy része azonban nem akarta támogatni a kormányt, és kettészakadtak. A sajtó hasábjain a '48-as-'67-es elmentét helyét a „kultúrharc” foglalta el. Viszont a Szabadelvű Pártból is kilépett egy harmincöt fős, a reformokat nem támogató frakció. Mind ez a kormánytöbbség aggasztó mértékű elpadlását jelentette. Miután a Szabadelvű Párt liberális része önmagában nem rendelkezett többséggel, a kormány csak a '48-asok átszavazásával és a magyar közvélemény megnyerésével, ezzel párhuzamosan azonban az aulikus arisztokrácia és a bécsi katolikus udvar iránti ellenszenvére appellálva biztosíthatott többséget a törvényjavaslatok számára.

Mind ez viszont aggodalommal töltötte el a királyt és környezetét, különösen a függetlenségiekkel való „parolázást” nem tudták megemészteni. Ilyen áron – a trón leg-

Kossuth Lajos gyászmenete Budapesten 1894. április 1-jén
Fotó: Klősz György/Wikipedia

megbízhatóbb híveinek ellenzékbe szorításával és a túlfűtött '48-as szellemiséggel való lepaktálással – Ferenc József értelemszerűen már nem kívánta támogatni a Wekerle-kormányt. A király és Wekerle is úgy érezte, a másik fél becsapta a korábbi ígéretekkel. Az uralkodó és a kormány viszonya tehát a javaslatok képviselőházi vitája alatt már eleve terhelte volt. Erre egyre aggasztóbb hírek kezdtek jönni Torinóból...

A kabinet szempontjából tehát roppant szerencsétlen időpontban, 1894. március 20-án elhunyt Kossuth Lajos. Ferenc József sosem tudott megbocsátani egykori ellenfelének, és persze Kossuth sem volt hajlandó tenni soha egyetlen arasznyit sem a békülés felé. A halottat ugyan hazahozhatták, de a király határozottan megtiltotta bármiféle állami szertartás szervezését, a kormány, a katonaság és az állami hivatalnokok részvételét a gyászban. A képviselőház többsége viszont nagyszabású temetést szeretett volna rendezni, ez természetesen találgatott a közvélemény óhajával is. A kormány számára nem létezett jó választás. Azzal próbálták meg áthidalni a problémát, hogy Kossuth emelkedett hangulatú temetését, mint díszpolgárát, 1894. április 1-jén a főváros rendezte. Wekerle így hivatalosan lojális maradt a királyi parancshoz, mégis mindenki tudta, hogy a főváros mögött a kormány áll.

Az „élőholt” kabinet

Ezzel Wekerleék tovább növelték népszerűségüket a '48-as érzelmetűek előtt, Bécsben viszont a korábbi agályok beigazolódását látták, még Erzsébet királyné is mélyen csalódott volt. Kossuth temetése volt tehát az, amivel Wekerle „túltöltötte” a királyi poharat. Az udvarban csendben megszervezték, hogy május elején a polgári házasságról szóló javaslat (a korszakban kivételesen jelenlétű módon) a főrendi házban megküldjön. Ferenc Józsefnek hatalmában állt volna segíteni a kormányon

új főrendek kinevezésével, Wekerle ez irányú kérését azonban megtagadta. Ebből mindenki leszűrhetette a lényegét, a sértődött Wekerle be is nyújtotta lemondását.

A király ezt elfogadta ugyan, június elején mégis újra a népszertű, az összes mérvadó '67-es politikus által támogatott Wekerle volt kénytelen kinevezni, de részéről ez csak kényszerű meghátrálás volt. Három törvényjavaslat (a polgári házasságról, az állami anyakönyvezésről és a gyermekek vallásáról szóló) ezután keresztülment a törvényhozáson, az izraeliták recepciójáról és a vallás szabad gyakorlásáról szólók viszont a főrendi házban újra megbuktak, és Ferenc József a már megszavazott három javaslat szentesítését is halogatta. Novemberben a hosszú eltelésben végtelmeleg megcsömörött Wekerle alkult, a törvényekért cserébe a teljes kormány lemondását ajánlotta Ferenc Józsefnek, amit a király elfogadott.

Ezután 1895 januárjában Bánffy Dezso lett a kormányfő, akinek lojalitásához nem férhetett kétség, az egyházpolitikai törvények pedig szentesítést nyertek (1894. évi XXXI-XXXIII., illetve az 1895. évi XLIII-XLVIII. törvények).

*
Annyi öröm tehát vegyült az örömben, hogy az időszzerű egyházpolitikai törvények végül is megszülettek. Azt a célt azonban, amiért a kormánypárt belekezdett a reformpolitikába, nem sikerült elérni. Kossuth Lajos halála fontos szerepet játszott abban, hogy a konzervatív-liberális átrendeződés helyett a „kultúrharc” után (bár 1895-ben megalakult a Katolikus Néppárt) alapvetően továbbra is a közjogi kérdések mentén oszlottak meg a parlamenti pártok. A Ferenc József által prognosztizált alkotmányos válság pedig végül az akkor már Kossuth Ferenc által vezetett '48-asok 1905-ös választási győzelmével köszöntött be – de az már egy másik párviald története. ■

A szerző a VERITAS Történéskutató Intézet és Levéltár tudományos munkatársa